

Miejskie place gier i zabaw w rozwijaniu aktywności fizycznej dzieci i młodzieży w międzywojennej Łodzi

Streszczenie. Rozwój ruchowy jest ważnym wyznacznikiem rozwoju ogólnego, w tym rozwoju umysłowego dziecka. Na związek ruchu z uczeniem się i na jego znaczenie dla umiejętności edukacyjnych wskazywali lekarze, pedagodzy, psychologowie, nauczyciele czy osoby związane ze sportem, jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Jednak świadomość tego, że właściwie ukierunkowany ruch wspomaga rozwój fizyczny, psychiczny, emocjonalny i moralny człowieka, stała się powszechna dopiero w okresie międzywojennym. Sprawność ruchowa nabierała wartości jako składnik wszechstronnie rozwiniętej osobowości między innymi za sprawą obowiązkowej edukacji. Zainteresowanie młodego pokolenia utrzymaniem kondycji zdrowotnej oraz wykształcenie odpowiednich nawyków czy umiejętności sportowych stało się jednym z kluczowych zadań ówczesnej szkoły.

Celem artykułu jest ukazanie interesującej inicjatywy samorządu miasta Łodzi polegającej na uruchomieniu w mieście kilkunastu placów/boisk gier i zabaw przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. Boiska otwierano nie tylko w sezonie letnim, ale także zimą. Korzystały z nich całe rodziny. Władze miejskie starały się wyposażyć je w odpowiedni sprzęt do ćwiczeń. Zatrudniano również instruktorów do prowadzenia tego rodzaju aktywności z dziećmi i młodzieżą. Latem 1931 roku władze Łodzi oddały do użytku 27 takich miejsc w kilku punktach, oprócz parków: Poniatowskiego, Źródłiska, Kolejowego i 3 Maja, również przy ulicach: Sienkiewicza, Staszica oraz kilkunastu innych.

Słowa kluczowe: Łódź w okresie międzywojennym, opieka zdrowotna, wychowanie fizyczne dzieci i młodzieży, place/boiska gier i zabaw

City playgrounds and their role in the development of physical activity of children and teenagers in interwar Łódź

Abstract. Physical development is an important determinant in child's general development, mental development included. Physicians, pedagogists, psychologists, teachers, and individuals involved in sport had emphasized the relationship between physical activity and learning as well as its meaning for educational skills even before Poland regained independence. But it was in the interwar period that people became generally aware of the fact that properly directed

* Dr hab., prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Katedra Historii Wychowania i Pedagogii, e-mail: joanna.sosnowska@now.uni.lodz.pl

physical facility supports physical, mental, emotional, and moral development of a human being. Physical activity gained its value as an ingredient of a comprehensively developed personality as a result of, among other things, obligatory education. To raise interest of the younger generation in the maintenance of physical fitness and the development of proper habits or the skill of doing sports became one of the key tasks of school in those years.

The purpose of this work is to present an interesting initiative of the Łódź local government which consisted in the opening of a dozen or so playgrounds for children and teenagers in the city. The playgrounds were open to public both in the summer and winter season. They were used by entire families. The city authorities tried to fit them with appropriate sports equipment. Instructors were also employed to organize physical activities for children and teenagers. In the summer of 1931, the Łódź authorities opened 27 playgrounds in several places, including city parks (Poniatowskiego, Źródłiska, Kolejowy, and 3 Maja) as well as in Sienkiewicza and Staszica streets and certain other streets in the city.

Key words: Interwar Łódź, health care, physical education of children and teenagers, playgrounds

Wstęp

Ruch to jedna z podstawowych form aktywności człowieka. Rozwój ruchowy jest ważnym wyznacznikiem rozwoju ogólnego, w tym rozwoju umysłowego dziecka. Na konieczność powiązania aktywności ruchowej z uczeniem się zwracano uwagę w szerokim gronie społeczno-oświatowym, sportowym i lekarskim jeszcze przed rokiem 1918. Ale to właśnie w okresie międzywojennym² upowszechniła się wiedza, że ruch jest czynnikiem wspomagającym nie tylko fizyczny rozwój człowieka, ale również psychiczny, emocjonalny i moralny³. Kształtowanie sprawności ruchowej młodego pokolenia stało się możliwe między innymi za sprawą obowiązkowej edukacji. Jednym z priorytetowych zadań ówczesnej szkoły było utrzymanie kondycji zdrowotnej dzieci i młodzieży oraz wykształcenie pozytywnych

² Już po zakończeniu I wojny światowej w odradzającym się państwie polskim działacze wychowania fizycznego i sportu występowali z koncepcjami utworzenia w obszarze kultury fizycznej struktur organizacyjnych. W listopadzie 1918 r. uczestnicy Dzielnicowego Zjazdu Lekarzy z Wielkopolski, Prus i Śląska uznali, iż podstawą bytu narodu i państwa jest jego siła liczebna oraz zdrowie fizyczne. Zjazd wezwał ówczesny rząd polski do szybkiego opracowania programu pracy nad „fizycznym rozwojem społeczeństwa polskiego”. M. Słoniewski, *Koncepcje i organizacja wychowania fizycznego i sportu w okresie międzywojennym*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1988, nr 9, s. 295.

³ W świetle międzywojennej publicystyki czasopiśmienniczej, znaczenie wychowania fizycznego nie powinno ograniczać się wyłącznie do wymiaru cielesnego, ale winno stanowić „podstawę, na której dopiero rozkwitnąć może wychowanie moralne i intelektualne”. H. Czechowiczówna, *Znaczenie wychowania fizycznego*, „Higiena Ciała” 1925, nr 2, s. 17. Istotą wychowania miało być nawet dążenie do przeciwdziałania „siłom niszczącym naród”, wśród których widziano postęp kultury, zbytne przeciążenie pracą intelektualną w szkole, industrializację czy ciągłą walkę o byt. Pozytywny przykład opierania się takim „siłom niszczącym” stanowiły wówczas kraje skandynawskie, gdzie zdrowie fizyczne obywateli w połączeniu z ich rozwojem duchowym miało być istotnym elementem w skutecznej walce z zewnętrznymi i wewnętrznymi przeciwnościami. W. Sikorski, *Istota wychowania fizycznego*, „Higiena Ciała i Sportu” 1925, nr 8, s. 24.

nawyków w obszarze szeroko rozumianej aktywności ruchowej. Wychowanie fizyczne uznano za równorzędny względem wychowania umysłowego składnik procesu wychowawczego dzieci i młodzieży. Postulowano również rozszerzenie wychowania fizycznego w programach szkolnych oraz rozbudowę i właściwe wyposażenie szkolnych obiektów sportowych⁴. Nie wszystkie, skądinąd cenne i ważne, wnioski doczekały się szybkiej realizacji w praktyce, na przeszkodzie stanął przede wszystkim brak środków finansowych.

W latach międzywojennych głos w sprawie pozytywnych rezultatów aktywności fizycznej najmłodszego pokolenia zabierali nie tylko działacze wychowania fizycznego i sportu, ale przede wszystkim przedstawiciele władzy centralnej oraz lokalnej, w tym reprezentanci samorządów miast. To od ich decyzji oraz wydanych w ich następstwie regulacji prawno-organizacyjnych, a przede wszystkim od projektów i konkretnych przedsięwzięć mających na celu rozwój kultury fizycznej dzieci i młodzieży, zależała realizacja zadań wspierających aktywność ruchową uczniów na terenie szkoły i poza nią.

W roku 1918 przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP) powołano Referat Wychowania Fizycznego, w następnym roku przy tym ministerstwie utworzono Wydział Higieny Szkolnej i Wychowania Fizycznego, w skład którego wszedł uprzednio powołany referat. Podstawowym celem działalności tych jednostek było dążenie do ugruntowania pozycji wychowania fizycznego w opracowywanych programach szkolnych. W pierwszych latach niepodległości zagadnienia związane z wychowaniem fizycznym i sportem znajdowały się także w kompetencji Ministerstwa Zdrowia Publicznego; w strukturze tego ministerstwa utworzono agendę pod tożsamą nazwą: Referat Wychowania Fizycznego⁵.

Pożyteczny skutek ćwiczeń gimnastycznych i w ogóle ruchu dziecka w całości kształcie jego rozwoju fizycznego i umysłowego, łódzcy pedagodzy i lekarze dostrzegali już przed I wojną światową, ale dopiero po zakończeniu wojny w skali całego kraju, także w Łodzi, powstały sprzyjające warunki do urzeczywistnienia postulatów w dziedzinie wychowania fizycznego. Postulaty takie zgłaszano na posiedzeniach władz miasta bądź w gremiach jednostek administracji miejskiej odpowiedzialnych za oświatę i wychowanie oraz zdrowie młodego pokolenia. I chociaż w początkowych latach niepodległości powszechną bolączką był brak niezbędnych urządzeń i kadry specjalistów do prowadzenia zajęć, to pod koniec lat 20. XX wieku stan ten uległ znaczącej poprawie.

Konkretnymi inicjatywami podejmowanymi przez władze Łodzi w latach 1918–1939 na polu higieny i zdrowia młodego pokolenia, niezależnie od działalności szkół w tym zakresie, były kolonie letnie i półkolonie (urządzane już od roku 1916 na terenach miejskich parków) oraz miejskie place/boiska gier i zabaw⁶.

⁴ E. Małolepszy, *Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918–1998*, „Prace Naukowe. Kultura Fizyczna” 2001, nr 4, s. 87.

⁵ *Ibidem*, s. 88.

⁶ Szerzej na temat półkolonii i kolonii letnich w Łodzi w okresie II Rzeczypospolitej zob.: J. Sosnowska, *Z dziejów opieki społecznej w Polsce międzywojennej. Półkolonie letnie w Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź 2018; też, *Opieka nad dzieckiem w Polsce międzywojennej. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – Oddział Łódzki (1923–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 289–304.

Innowacyjne postulaty w dziedzinie propagowania gimnastyki i ruchu fizycznego w łódzkim szkolnictwie już w maju 1918 roku przedstawił pierwszy kierownik półkolonii letnich, nauczyciel Władysław Szczepański⁷. W piśmie do Wydziału Szkolnictwa Magistratu miasta Łodzi „poddawał pod rozagę” władzom oświatowym kilka propozycji dotyczących merytorycznego przygotowania kadry nauczycielskiej, wprowadzenia do programu kursów pedagogicznych teorii, metodyki i praktyki z zakresu gimnastyki oraz zabaw i gier ruchowych na świeżym powietrzu, oparcia wychowania fizycznego w seminarium nauczycielskim na podstawach anatomii, fizjologii i higieny człowieka, urządzenia na terenie miasta odpowiednio wyposażonej sali gimnastycznej oraz boiska do ćwiczeń i zabaw, zakupu najważniejszych pozycji naukowych i metodycznych z zakresu wychowania fizycznego oraz – co istotne – wznowienia gier i zabaw zorganizowanych jeszcze w czasie I wojny przez ówczesne władze szkolne.

Zgłoszoną przez Szczepańskiego koncepcję popularyzowania aktywności fizycznej na odkrytym terenie miejskim podtrzymywał dyrektor Miejskiego Seminarium Nauczycielskiego im. Ewarysta Estkowskiego w Łodzi – Marian Dura. W marcu 1920 roku zwrócił się do Wydziału Szkolnictwa Magistratu miasta Łodzi z propozycją zorganizowania, na specjalnie założonych boiskach na terenie placówek szkolnych i w kilku parkach, zajęć w postaci gier i zabaw ruchowych prowadzonych dla uczniów szkół powszechnych przez instruktorów wychowania fizycznego⁸. Władze szkolne mocno poparły ów wniosek i latem pod kierunkiem instruktorów uruchomiono zajęcia ruchowe dla wszystkich chętnych dzieci. Inicjatywę tę poparło nawet MWRIOP⁹. Nadzór nad kadrą instruktorską sprawował dr Bolesław Misjon. Jednak z braku wystarczających środków finansowych dobrze zapowiadająca się akcja została zamknięta już w kolejnym roku.

Do idei propagowania wychowania fizycznego w mieście powrócono w roku 1929, kiedy to zainaugurowano miejskie place gier i zabaw oraz powołano do istnienia Miejski Referat Wychowania Fizycznego (zwany w skrócie „referatem sportowym”)¹⁰. Przy realizacji tego przedsięwzięcia miały ze sobą ściśle współpracować dwie jednostki administracji samorządowej. Pierwsza to Wydział Oświaty i Kultury Zarządu miasta Łodzi (WOiK), odpowiedzialna za sprawy sze-

⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), Akta miasta Łodzi (AmŁ), Wydział Oświaty i Kultury (WOiK), sygn. 16814: Półkolonie letnie 1918–1921, k. 6–8 Pismo Władysława Szczepańskiego do Wydziału Szkolnego z dn. 20 V 1918.

⁸ APŁ, AmŁ, WOIŁ, sygn. 16823: Gry i zabawy w publicznych szkołach powszechnych 1921–1926, k. 14–15 Pismo Mariana Dury do Wydziału Szkolnictwa z dn. 31 III 1920; k. 16–17 Sprawozdanie z przebiegu obrad posiedzenia nauczycieli gimnastyki w dn. 21 II 1920; k. 18–19 Sprawozdanie z konferencji w dn. 28 II 1920.

⁹ *Ibidem*, k. 22 Wyciąg z protokołu posiedzenia Wydziału Szkolnictwa z dn. 20 II 1920, uchwała nr 4; k. 48 Pismo MWRIOP do inspektorów szkolnych.

¹⁰ APŁ, AmŁ, Wydział Opieki Społecznej (WOS), sygn. 18499: Sprawa półkolonii dla dzieci szkół ludowych 1919, k. 21 Wyciąg z protokołu posiedzenia Magistratu m. Łodzi z dn. 24 V 1929; k. 19 Sprawa dodatkowych kwot w budżecie Zarządu m. Łodzi na rok administracyjny 1929/1930. W 1937 r. Referat Wychowania Fizycznego mieścił się w Wydziale Prezydyjnym Zarządu miasta Łodzi, przy placu Wolności 14.

roko rozumianej oświaty w mieście, druga, zajmująca się zdrowiem mieszkańców – to Wydział Zdrowotności Publicznej (WZP). Place/boiska znalazły się pod stałą kuratelą dwóch łódzkich lekarzy – ławnika WZP dra Aleksandra Margolisa oraz miejskiego inspektora sanitarnego dra Bolesława Misjona¹¹. Opiekę pedagogiczną nad dziećmi i młodzieżą uczestniczącą w tej formie aktywności ruchowej pełnili wychowawcy-instruktorzy, zatrudnieni i delegowani przez WOik.

Wnioskodawcą uchwały w sprawie zorganizowania w mieście placów gier i zabaw dla dzieci i młodzieży był wiceprezydent Łodzi i jednocześnie przedstawiciel obozu lewicowego, Stanisław Rapalski. Reprezentujący w samorządzie miejskim trzeciej kadencji (1927–1933) polityczne zaplecze Polskiej Partii Socjalistycznej, zwrócił on uwagę – poza wartością, jaką w ogóle była aktywność fizyczna – na konieczność zapewnienia dzieciom ze środowiska robotniczego właściwych warunków do spędzania czasu wolnego. Na jednym z posiedzeń Rady Miejskiej Łodzi tak uzasadniał ideę powołania do życia specjalnych miejsc do zabaw i gier: „Miasto pracy – Łódź – posiada w swych murach [szkolnych] dziesiątki tysięcy dziatwy, należącej do klasy robotniczej, która lata zabaw dziecinnych spędza przeważnie nad cuchnącymi ściekami ulic i podwórz. Dzieci te nie mają odpowiednich miejsc dla właściwych ich wiekowi gier i zabaw w lecie, ani też terenów dla zdrowego i przyjemnego sportu łyżwiarskiego zimą. W dzielnicach robotniczych dziatwa miejscowa, idąc za swym naturalnym pędem do przestrzeni i swobody, bardzo często przez dziury i szczeliny w parkanach przedostaje się na obszerniejsze place niezabudowane, skąd jednak bywa zazwyczaj w sposób brutalny wypędzana przez właścicieli tych posesyj. Aby udostępnić armii dzieci proletariatu łódzkiego swobodną rozrywkę w porze letniej i zimowej i zdobyć dla dziatwy odpowiednie urządzone należycie tereny, gdzie dzieci mogłyby się bawić przez cały dzień, Magistrat postanowił zwrócić się z apelem do posiadaczy niezabudowanych lub mało zabudowanych terenów o wydzierżawienie ich Magistratowi w celu urządzenia miejsc zabaw dla dzieci. Ze swej strony Magistrat zobowiąże się zwrócić teren właścicielowi na każde jego żądanie z trzymiesięcznym wypowiedzeniem”¹². Do realizacji powziętej uchwały powołano stałą komisję złożoną z wiceprezydenta S. Rapalskiego oraz przedstawicieli kilku wydziałów Zarządu miasta Łodzi: Oświaty i Kultury, Zdrowotności Publicznej, Opieki Społecznej i Wydziału Gospodarczego. Boiska sytuowano na placach miejskich i terenach podnajętych od prywatnych właścicieli.

W połowie czerwca 1929 roku do użytku oddano pierwsze trzy boiska przeznaczone dla dzieci i młodzieży, usytuowane na terenie parków: Kolejowego (dziś park im. Stanisława Moniuszki), im. księcia Józefa Poniatowskiego i „Źródlika”. Po miesiącu Wydział Zdrowotności Publicznej przekazał do użytkowania kolejne pięć miejsc przy ulicach: Andrzeja (plac miejski), Kopernika 51 (plac wydzierżawiony), Wodnej i Miedzianej (plac miejski), Senatorskiej 17 (plac wydzierżawiony) oraz Karolewskiej (plac miejski)¹³. W prasie samorządowej z lipca 1929 roku informowano, że niebawem, po ogrodzeniu i zniwelowaniu terenu pojawiają się

¹¹ *Miejskie place gier dla dzieci*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 30, s. 565.

¹² *O place zabaw dla dzieci*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 1, s. 14.

¹³ *Miejskie place...*, s. 564–565.

w mieście kolejne cztery boiska: przy ul. Rokicińskiej 41 (plac miejski), na skrzyżowaniu ulic Białej i Piotrkowskiej (plac wydzierżawiony), przy ulicy Pomorskiej 52 (plac wydzierżawiony) oraz Pomorskiej 71 (plac wydzierżawiony)¹⁴. Trzeba przyznać, że w roku 1929 plan urządzenia kilkunastu boisk dla dzieci i młodzieży został zrealizowany, w przestrzeni miejskiej było ich dwanaście, usytuowanych w kilku dzielnicach Łodzi.

Ilustracja 1. Zabawy ruchowe w grupie chłopców, Łódź, lata 30. XX wieku

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Zbiór Ikonograficzny, sygnatura Ł-I-1246.

„W związku z urządzeniem kilkunastu placów gier dla dzieci, Magistrat [Zarząd miasta Łodzi] zakupił odpowiednią ilość piłek nożnych, przyrządów gimnastycznych itp. atrakcyj sportowo-rozrywkowych” – chwalono się w tamtym okresie na łamach „Dziennika Zarządu Miasta Łodzi”¹⁵. Starannie odnotowywano również i podawano do publicznej wiadomości frekwencję uczestników zajęć sportowych. W świetle danych „referatu sportowego”, od 10 do 19 lipca 1929 roku przeciętna dzienna frekwencja dzieci zainteresowanych taką formą aktywności wyniosła 60. Na wszystkich boiskach oddanych do użytku w tamtym czasie bawiło się ponad 6 tysięcy dzieci, w tym 3862 w wieku szkolnym i 2157 w wieku przedszkolnym¹⁶. Po miesiącu wzrosła liczba oddanych do użytku poletek oraz uczestników zajęć. Analogicznie, w pierwszym tygodniu sierpnia

¹⁴ *Ibidem*, s. 565.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Frekwencja na miejskich placach gier i zabaw dla dzieci*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 35, s. 635–636.

1929 roku dzienna frekwencja na miejskich placach gier i zabaw wyniosła 875 dzieci. Na wszystkich dwunastu boiskach w mieście odnotowano w tym okresie 6927 uczestników, w tym 2657 chłopców i 4270 dziewcząt. Największą popularnością cieszyły się miejsca zabaw zorganizowane we wspomnianych parkach: Kolejowym, „Źródlika” oraz im. księcia J. Poniatowskiego. Od początku akcji na placach gier i zabaw dyżurowało 21 wychowawców, delegowanych przez Wydział Oświaty i Kultury¹⁷.

Popularność tej formy wypoczynku dzieci i młodzieży utrzymywała się w następnych latach okresu międzywojennego. W tym czasie poszerzono ofertę o dodatkowe miejsca zabawy i relaksu, bowiem akcją objęto tereny innych parków i placów we wszystkich dzielnicach Łodzi. Projekt ów Miejski Referat Wychowania Fizycznego nazwał „siecią miejskich placów gier i zabaw”. Latem 1931 roku władze Łodzi oddały do użytku 27 takich miejsc w następujących punktach – oprócz parków: im. księcia J. Poniatowskiego, „Źródlika”, Kolejowego i 3 Maja – przy ulicach: Sienkiewicza, Staszica oraz kilkunastu innych ulicach miasta¹⁸.

Ilustracja 2. Zabawy ruchowe w grupie dziewcząt, Łódź, przed 1939 rokiem

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Zbiór Ikonograficzny, sygnatura Ł-I-1242.

Począwszy od lat 30. XX wieku, odpowiadając na wytyczne określone przez Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w zakresie powierzchni boisk i terenów sportowych, jaka winna przypadać na

¹⁷ *Frekwencja na miejskich placach gier i zabaw dla dzieci*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 34, s. 615–616.

¹⁸ Były to następujące ulice: Andrzejka, Zakątna, Senatorska, Pomorska, Wysoka, Kopernika, Piotrkowska, Długosza, Zgierska, Zawiszy, Brzezińska, Podmiejska, Zimna, Tuszyńska, Abramowskiego, Rokicińska, Napiórkowskiego, Nowa, Aleja Unii. Zob. *Z miejskich placów gier i zabaw*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1931, nr 8, s. 632–633.

1. mieszkańca¹⁹, władze Łodzi postanowiły o podjęciu intensywniejszych działań w zakresie funkcjonowania miejskich placów gier i zabaw. „W ciągu dwóch lat zrobiono w tym kierunku bardzo wiele – pisano. Dużo jednak jeszcze pozostaje do zrobienia”²⁰. Przede wszystkim ujęto w pewne ramy organizacyjne dotychczas prowadzoną akcję. Dokonano przeglądu już funkcjonujących miejsc zabaw i gier oraz postanowiono o dalszym rozwoju przedsięwzięcia, tworząc jej trójstopniową strukturę i nadając nową, jednolitą nazwę. Odtąd place/boiska usytuowane na terenach parkowych określano mianem „ogródków/ogrodów jordanowskich”, ale warto zauważyć, że nazwa ta, poza oficjalną dokumentacją, w Łodzi się nie przyjęła. Tak więc ustalono program udoskonalenia istniejących i tworzenia nowych obiektów: 1) w zapoczątkowanych już ogrodach jordanowskich (w parkach), 2) na terenie nowopowstających ogródków jordanowskich w granicach miasta, 3) na „niestałych” [uruchamianych okresowo] placach, dzierżawionych przez władze miejskie od indywidualnych właścicieli²¹.

Akcja wywołała zarówno zainteresowanie kolejnymi miejskimi boiskami, jak i wzrost wskaźnika odwiedzających, co skrupulatnie odnotowano w dokumentacji Miejskiego Referatu Wychowania Fizycznego: „Czwarty rok istnienia miejskich placów dla dzieci cieszył się nowym wzrostem działalności i frekwencji na placach. W 1932 r. otwartych było 38 placów zabaw w Łodzi [...]. Gry i zabawy trwały od 19 maja do 30 sierpnia. Przeciętna liczba dzieci 7237 dziennie”²².

Place zabaw funkcjonowały w godzinach popołudniowych, od 15.00 do 18.00. Około 40 wychowawców-instruktorów prowadziło dla uczestników gry i zabawy. Miejsca te stopniowo wyposażano w przyrządy i przybory sportowe: przepłotnie, równoważnie, huśtawki, skocznie, wspinaczki, piaskownice czy urządzenia do gry w siatkówkę. Dzienna frekwencja wynosiła od 6 tysięcy do 9 tysięcy uczestników. Głównym celem prowadzonej akcji, oprócz dostrzegania w niej walorów zdrowotnych, było „odciągnięcie dzieci i młodzieży z ulicy i zapewnienie jej pod opieką godziwej rozrywki”²³. Z kolei, w stosunku do uczestników w starszym wieku szkolnym, w tej formie aktywności widziano „wykorzystanie możliwości wychowawczego oddziaływania na młodzież przez organizowanie pogadanek, inscenizacji oraz wspólnego układania tekstów do piosenek”, bowiem tego typu animacja pod koniec okresu międzywojennego miała również miejsce w czasie pobytu dziewcząt i chłopców na wyznaczonych boiskach²⁴. Pod koniec lat 30. w proponowanych grach i zabawach ruchowych

¹⁹ Ustalono, że „Suma powierzchni boisk i ogrodów sportowych w każdym mieście winna wynosić tyle, aby na głowę mieszkańca przypadało 3 mtr. kw. [metry kwadratowej] w tem boiska dla dzieci powinny zajmować przestrzeń 0,8 mtr. kw. na głowę ludności”. *W trosce o zdrowie i tężyznę fizyczną młodego pokolenia*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1931, nr 23, s. 469.

²⁰ *W trosce o zdrowie...*

²¹ *Ibidem*, s. 469–470.

²² APŁ, AmŁ, WOiK, sygn. 16819: Półkolonie i kolonie 1930–1932, k. 73–74 Sprawozdanie Referatu Wychowania Fizycznego z działalności w sezonie letnim 1932 r.

²³ *Zimowe rozrywki w miejskich parkach*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1932, nr 52, s. 1054.

²⁴ S. Gruszczyński, *Na miejskich placach gier i zabaw*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1938, nr 12, s. 1278–1283.

mocniej akcentowano walory wychowawczo-dydaktyczne, podkreślano, że zabawy „podporządkowują ogół [uczestników] woli prowadzącego, wyrabiają odwagę, hart i posłuszeństwo”²⁵.

Ilustracja 3. Zabawy ruchowe na przyrządach do ćwiczeń, Łódź, przed 1934 rokiem

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Zbiór Ikonograficzny, sygnatura Ł-I-1249.

Warto nadmienić, że zaplecze rekreacyjno-sportowe miejskich parków i placów wykorzystywano również porą zimową – dla całych rodzin organizowano tam sporty zimowe. W grudniu 1933 roku donoszono: „Z nastaniem mrozów Wydział Zdrowotności Publicznej Magistratu przygotowuje 3 bezpłatne tory łyżwiarские, w 3 punktach miasta, na stawie w Parku Poniatowskim, Źródlika, i na 2-hektarowym stawie na Polesiu Konstantynowskim. Ślizgawki otwarte zostaną z chwilą, gdy lód na stawach dojdzie do należytej grubości. Tory będą czynne codziennie

²⁵ *Ibidem.*

od 9-tej rano do zmierzchu”²⁶. Ta forma zimowej rekreacji w mieście utrzymała się do końca okresu międzywojennego.

W roku 1938 obchodzono w Łodzi dziesięciolecie powołania Miejskiego Referatu Wychowania Fizycznego i jednocześnie istnienia miejskich placów gier i zabaw, akcji, którą – przyznać należy – z roku na rok prowadzono coraz prężniej. Na łamach prasowego organu łódzkiego samorządu podsumowano tę inicjatywę: „Łódź należy do rzędu nielicznych miast w Polsce, które uznały potrzebę opieki miasta nad wychowaniem fizycznym młodzieży. [...] Miasto, posiadające ponad 90 tysięcy młodzieży w wieku szkoły powszechnej, która po zajęciach szkolnych szuka rozrywki i zabawy w ciasnych i brudnych podwórkach lub też na ulicy, stara się stworzyć tej dziatwie warunki przez organizowanie miejskich placów gier i zabaw. Jakkolwiek nie wszystkie tereny odpowiadają swemu przeznaczeniu, większość ich stanowi własność prywatną i z tego tytułu nie może być inwestowana, nie przeszkadza to jednak młodzieży na uprawianie tam gier i zabaw ruchowych. Ogromna większość młodzieży pozbawiona jest możliwości wyjazdu z miasta na czas feryj szkolnych, to też chętnie korzysta z miejskich terenów i urządzeń sportowych”²⁷. Zestawiano własne, łódzkie możliwości i ograniczenia w tym zakresie z innymi miastami Rzeczypospolitej, podkreślano konieczność wyjścia z ofertą aktywności ruchowej do mieszkańców uboższych dzielnic miasta: „W porównaniu z Krakowem, który posiada za sobą wieloletnią tradycję ogrodów jordanowskich, czy też Warszawą, posiadającą pięknie urządzone tereny, Łódź stwarza sobie dopiero rodzimy swoisty typ ogrodów jordanowskich, chociaż wychowanie fizyczne młodzieży już przed 10 laty znalazło prawo obywatelstwa. Miasto otacza głównie opieką te dzielnice, które skupiają ludność robotniczą, dlatego też większość terenów rozrzuconych jest na peryferiach miasta”²⁸.

Pod koniec okresu międzywojennego wszystkie tereny zabawowe oddawano do użytku dzieci i młodzieży już z końcem kwietnia. Na ogólną liczbę 19 placów uruchomionych latem 1938 roku (od 1 czerwca do 31 sierpnia), 11 funkcjonowało na terenach miejskich, natomiast 8 stanowiło własność prywatną. Zajęcia na powietrzu odbywały się codziennie w godzinach rannych i popołudniowych: od 9.00 do 12.00 i od 16.00 do 19.00. Z dziećmi i młodzieżą pracowały wówczas 42 wychowawczynie, które wcześniej ukończyły specjalistyczny kurs²⁹. Przeciętna dzienna frekwencja oscylowała wokół 10 tysięcy uczestników dziennie.

* * *

Na poziomie lokalnym sprawy wychowania fizycznego, w tym kwestia zorganizowania na terenie miasta specjalnych miejsc – placów gier i zabaw dla dzieci i młodzieży, znalazła się wśród istotnych zadań społeczno-zdrowotnych i wychowawczych, jakie wobec młodego pokolenia w latach 1929–1939 nakreślił łódzki

²⁶ *Zimowe rozrywki...*, s. 1054.

²⁷ S. Gruszczyński, *Na miejskich placach...*, s. 1278.

²⁸ *Ibidem*, s. 1279.

²⁹ *Ibidem*, s. 1280.

samorząd. Ruch na powietrzu cieszył się wśród uczestników akcji dużą popularnością, o czym świadczyła frekwencja. Oprócz walorów rekreacyjnych, tego rodzaju aktywność dostarczała dzieciom korzyści zdrowotnych, była jednocześnie istotnym elementem zagospodarowania czasu wolnego uczniów. Stanowiła też urozmaicenie i uatrakcyjnienie codziennych zajęć, zwłaszcza dla tych, którzy podczas wakacji nie mogli skorzystać z wyjazdu poza miasto. Różnorodne formy aktywności fizycznej przeplatały się z pracą wychowawczą, zwłaszcza pod koniec lat międzywojennych. Sam ruch na powietrzu miał stanowić uzupełnienie ogólnego wychowania fizycznego dzieci i młodzieży. Rekreacja na powietrzu wymagała istnienia trzech głównych czynników: miejsca (był nim park, plac, boisko, ogród jordanowski), przyrządów i przyborów do zabaw oraz konkretnych propozycji ruchowych w postaci zabaw, gier i ćwiczeń. Wspomagającą rolę pełnili wychowawcy – instruktorzy wychowania fizycznego; to pod ich kierunkiem korzystano z oferty zajęć na powietrzu.

Piśmiennictwo

Archiwum Państwowe w Łodzi:

– Wydział Opieki Społecznej, sygnatura:

18499: Sprawa półkolonii dla dzieci szkół ludowych 1919.

– Wydział Oświaty i Kultury, sygnatury:

16814: Półkolonie letnie 1918–1921;

16819: Półkolonie i kolonie 1930–1932;

16823: Gry i zabawy w publicznych szkołach powszechnych 1921–1926.

– Zbiór Ikonograficzny, sygnatura:

Ł-I-1242; Ł-I-1249.

Frekwencja na miejskich placach gier i zabaw dla dzieci, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 34.

Frekwencja na miejskich placach gier i zabaw dla dzieci, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 35.

Gruszczyński S., *Na miejskich placach gier i zabaw*, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1938, nr 12.

Małolepszy E., *Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918–1998*, „Prace Naukowe. Kultura Fizyczna” 2001, nr 4.

Miejskie place gier dla dzieci, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 30.

O place zabaw dla dzieci, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1929, nr 1.

Sikorski W., *Istota wychowania fizycznego*, „Higiena Ciała i Sportu” 1925, nr 8.

Stoniewski M., *Koncepcje i organizacja wychowania fizycznego i sportu w okresie międzywojennym*, „Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna” 1988, nr 9.

Sosnowska J., *Opieka nad dzieckiem w Polsce międzywojennej. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – Oddział Łódzki (1923–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020.

Sosnowska J., *Z dziejów opieki społecznej w Polsce międzywojennej. Półkolonie letnie w Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.

W trosce o zdrowie i tężyznę fizyczną młodego pokolenia, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1931, nr 23.

Zimowe rozrywki w miejskich parkach, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1932, nr 52.

Z miejskich placów gier i zabaw, „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi” 1931, nr 8.